

Milan Vincetič

Iz pašaluka, v katerem samopašno vladajo mali vezirji

Priznam, da sem v pošteni zadregi, kako napisati uvodnik na vse bolj obrabljeno in nehvaležno temo o relaciji metropola-provinca (po etimologiji osvojeno ozemlje), da ne bi izpadel kot čuječi pes, ki laja v nočno karavano. Da ne bi že na začetku iz neke prizadetosti, nemoči ali zagrenjenosti začel z vsemi topovi podolgem in počez udrihati po mačehi metropoli, ki da ima nas, ki živimo na obrobju ali zarobju slovenske dežele, za nekakšne marginalce in eksote, brez katerih bi bilo sicer prav toliko sonca na južni strani Alp, kot ga je sedaj, le peg ali obročev bi bilo za odtenek manj.

A vseeno naj v začetku nadrobim nekaj sicer neuresničenih, a če bi se izteklo drugače, kar pričakovanih scenarijev. Če bi se bil namreč Milan Kučan s svojo diplomom pravnik vrnil v rodno Prekmurje in če bi takratni režimski mlini zamleli drugače, kot so, bi bil zdajšnji predsednik morda le cenjeni soboški advokat, notar, direktor kakega uspešnega (kako utopično!) pomurskega podjetja ali v najboljšem primeru župan soboške mestne občine. Podobna zgodba bi se odvila z dr. Antonom Vratušo, sicer diplomatom in slavistom. Najbrž bi, če bi se vrnil v rodne Slaveče, končal kot gimnazijski profesor ali morda kak ravnatelj srednje ali osnovne šole. Tudi Rudi Čačinovič ne bi kot veleposlanik obhodil polovice sveta, če bi ga konec druge svetovne vojne pahnilo iz porušene Budimpešte v njegov podeželski Rakičan. In še: akad. dr. Franc Zadravec, izvrsten literarni zgodovinar, bi se najbrž upokojil kot gimnazijski profesor ali morda ravnatelj soboške Pokrajinske in študijske knjižnice, za katero si je tako prizadeval, če ga "uka žeja" ne bi speljala čez zagonetno in za

mnoge tudi usodno reko Muro, ki so si jo Prekmurci (kako smešno!) že zdavnaj izbrali za nekakšno prostovoljno shengensko mejo. Konec koncev sta se v Prekmurje samo "vračala" tudi Miško Kranjec in Ferdo Godina, medtem ko se slikar Ludvik Vrečič, ki so mu pred dvema letoma v soboškem muzeju postavili pregledno razstavo ob stoti obletnici rojstva, ni nikoli, vsaj dokončno, vrnil v rodne Skakovce. Življenjska pot prvega prekmurskega akademskega slikarja se je namreč končala tik pred koncem druge vojne na vlaku v bližini Budimpešte pod streli nekega rdečearmejca. Njegove oljne slike, povečini krajine in portreti (ki jih je, čeprav je njegova razstava izpadla kot fiasko, predstavil slovenski javnosti tik pred začetkom druge vojne v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani), pričajo o velikem talentu, ki se ni sramoval svoje province; še več, rahlo gričevnata rodna pokrajina se mu je v takratni svetovljanski Budimpešti ponujala kot neizčrpna paleta, o čemer piše tudi Zdenko Kodrič v romanu *Barva dežja* in v drami *Vlak čez jezero*.

Prav vlak je odigral za Prekmurje veliko povezovalno vlogo: železniški most čez Muro pri Veržeju, zgrajen v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, je bil prva žila dovodnica in odvodnica te komaj pripojene slovenske pokrajine, in danes, začuda, ko smo znova po več kot tridesetih letih dobili železniško povezavo z Madžarsko (beri: z vzhodno Evropo, a ima prave prste vmes tudi globalizacija in širitev NATO pakta), smo ostali na sicer frekventni soboški železniški postaji brez kolodvorske restavracije in, začuda, tudi brez čakalnice. Zgodba se torej samo nadaljuje in tudi zastruje. Pravkar obnovljeni mostovi čez Muro prav gotovo ne bodo pospešili, da bi se mlada inteligenca – ali okoli dvesto doktorjev znanosti, ki so prekmurskih korenin, o katerih Branko Žunec pripravlja knjigo – trumoma vračala v rodno deželo in jo skušala s svojo mladostjo in znanjem dvigniti iz ekonomskih ter kulturnih rdečih števil. Prav te, čeprav niso v predvolilnih kampanijah, ko nastaja ta uvodnik, skoraj nikoli omenjene, so v nebo vpijoče.

Ob vsem tem se pojavlja, seveda ne kot stransko, temveč ključno vprašanje: bodoča, (vnovična?) regionalizacija Slovenije. Politika je razdrobila Slovenijo na več kot dvesto pašalukov pod pretvezo nekakšne policentralizacije, pašalukov, v katerih samopašno vladajo bolj mali kot veliki vezirji. Namesto da bi te drobne občine združevala v regije, jih še drobi, zato ne morejo zaživeti regionalni (pokrajinski) centri, v kakršnih se na Zahodu – že blizu na trojezičnem Gradiščanskem,

avstrijskem Štajerskem ali hrvaškem Čakovcu – dogaja marsikaj, od lokalne uprave do univerzitetnega življenja. Naše pokrajinske metropole, če jih sploh lahko tako imenujemo, pa dihajo le s preluknjanimi pljuči: vzhičenje ob dosežkih lokalnih športnih klubov, ki tekmujejo v lokalnih ligah, kak etno festival in skoraj nič drugega. (Ob tem se mi vrine jasna pomisel: Evropska skupnost želi imeti Slovenijo kot enotno regijo – torej s tako imenovanim policentrizmom ne bo nič – regija Slovenija pa bo, bojim se, vse bolj in bolj tonila kot nova evroprovinca, kar v marsikaterem smislu tudi je.)

Mnogokrat namreč deluje kulturni utrip v obrobju kot cokla, ob katero se spotikajo vsevedni občinski svetniki, ker pač država in ves ta razsipni birokratski aparat nista uredila primernih zakonov. Dati ali ne dati tistih nekaj fičnikov za kulturo, ki naj bi bila tudi v sklopu celotnega nacionalnega interesa, to je zdaj vprašanje. Podeželska metropola s kakimi petnajst tisoč prebivalci (kot je Murska Sobota) – in takih je v Sloveniji največ – si seveda ne more privoščiti programa kot v nacionalnih kulturnih hišah, pa tudi gostovanj slovitih imen ne, ne sme pa zaškripati pri (regionalni) galerijski, muzejski in knjižnični dejavnosti. (Spomnimo se trdovratnega upiranja nekaterih prekmurskih podeželskih vezirjev zaradi sofinanciranja soboške Pokrajinske in študijske knjižnice in izjave enega od njih, češ “če knjižnici pač ne gre, naj se zapre, knjižni fond pa razproda”. Ali še lepše: prvemu podoben vezirček je izjavil takole: “V naši občini tako nihče nič ne bere, zato knjižnice ne potrebujemo.” Brez komentarja.)

Ker pač pišem uvodnik, v katerem bi rad bil čim manj patetičen in žaloben, za revijo, ki jo prvenstveno zanima književnost, bi se rad malce dotaknil tudi pisateljskega ceha. In seveda založniškega. Prav slednji se po vsej dolini šentflorjanski otepa leposlovja kot hudič blagoslovljene vode, češ da gre za neprofitno dejavnost. Seveda je ključ drugje: liberalni kapitalizem sloni na ne- in polukem potrošniku, ki se mu ne dovoli razmišljati s svojo glavo. In s svojo glavo se seveda da razmišljati tudi v tako imenovani provinci, kjer pa glas manj odmeva. Potrošnika je treba torej napolniti s publicami o odrešujoči populistični psihologiji in čustveni inteligenci, s kvazivedo o numerologiji in zapisi usod v zvezdah, potrošnika, ki je hkrati tudi konzument, je treba našititi z recepti proti staranju in stresu, treba ga je pa, da ne bi stopil jari kači na rep, za roko popeljati mimo umetniške literarne produkcije, ker je ta ponavadi oponent današnjemu času

embalaže. Samo za primer: kar tistih nekaj las, ki mi je še ostalo, mi je vstalo, ko sem na enem od naših lokalnih radijev slišal – ne mislite, da so drugi lokalci “boljši” – da morajo starši gimnazijcev odšteti osem tisočakov za “nekakšnega Alamuta in Dostojevskega”. Prav pejorativni atribut “nekakšnega” pove več kot dovolj: Bartol in Dostojevski torej ne sodita v pašalukovo miselno polje, ker bi morda iz kakega bralca naredila upornika brez razloga. Torej takega, ki bi podrl potrošniške potemkimovske kulise in končno pokazal na cesarja, ki se prevzetno sprehaja nag.

Kopica majhnih privatnih založb, ki so nastale (tudi v tako imenovanih provincah) po sesutju nekoč založniških gigantov, med katere je spadala tudi sedaj okrevaljoča Pomurska založba, sicer kar marljivo maši luknjo, ki je nenadoma nastala. Leposlovje se sicer pridno tiska, če je seveda sponzorsko pokrito, ob tem pa se pojavlja drugačen paradoks: dandanes z malo truda prideš do knjige, le rokopis moraš oddati in nagovoriti nekaj direktorjev za par stotisočakov za pokritje tiskarskih stroškov. Vse lepo in prav, a zamisliti se je treba nad kvaliteto knjig. Ker te male založbe ponavadi ne premorejo dobrega tehničnega urednika, pa tudi za lektorja nimajo denarja, smo priča številnim knjižnim zmazkom. Ne le, da knjiga zaradi slabe vezave razpada, da na straneh mrgolijo napake, knjigam manjkajo celo kataložni zapisi in pagine, pogosto celo ni kazal. Da o amatersko oblikovanih in zato nepriljubljenih naslovnih sploh ne govorimo. Tudi to je znak provincialnosti, ki pa je prav tako pogosto prisoten – predvsem pri izdajah leposlovja – tudi v eminentnih založniških hišah v metropoli. (Da pa zares dobre knjige malih založb niso povsem prezrte, pričajo nominacije ali literarne nagrade.)

Neobrobno vprašanje je seveda področje distribucije in oglaševanja leposlovnih knjig. Velike založniške hiše nas vsakodnevno “morijo” s katalogi, v katerih nekaj leposlovnih knjig zardeva med raznoraznimi leksikoni, priručniki in atlasih kot kmečka nevesta, male založbe, med katere spada pri nas prodorna, že deset let stara založba Franc-Franc, pa si lahko privoščijo zgolj distribucijo svojih knjig preko večjih založb, kar seveda ni zastoj. Dejstvo je, da knjižnice kot največje odjemalke leposlovja skorajda nimajo sredstev za nakup novih knjig, da o šolskih knjižnicah, nad katerimi držijo roke podeželski vezirji, niti ne govorimo. Mnogokrat se sredstva, namenjena za nakup knjig, porabijo za kurjavo ali druge stroške, šolske knjižničarke pa so prepuščene same

sebi. Kaj pomenijo za učenca in za bralno kulturo prazne knjižnične police, seveda ni treba posebej poudarjati. Podobne slike je moč najti po celotni Sloveniji, tarnajo pa seveda tudi knjižničarji mestnih in pokrajinskih knjižnic.

In kje zvedeti o novi, poudarjam, leposlovni knjigi? Pred časom ukinjena Revija o knjigi je zgovoren dokaz slovenske, seveda ne le kulturne, politike. Delovi Književni listi, Večero Čitalnica ter torkova kulturna priloga Dnevnika seveda prispejo tudi v obrobne pokrajine, a so premalo. Lokalni časopisi in lokalne, mojbog, televizijske in radijske hiše sicer zapolnijo program s posneto minutko s tiskovne konference ali avtorjevega nastopa, o kakšni kritiki ali priporočilu pa ni ne duha in sluha. Tako zapotuje nova slovenska leposlovna knjiga (kar spet ni samo problem province) k vedno istim

odjemalcem: vse bolj redkim bralcem, ki pisca poznajo ali osebno ali zgolj po njegovih delih. (Ob tem moram pripomniti, da je z "razkričanimi" avtorji malce drugače, a ponavadi ne gre za pravo in kvalitetno beletristiko; v mislih imam izpoved Vide Žabot *Križ na prsih*, ki ni leposlovno delo, se pa širom prebira zaradi njene karizme, ter najnovejši, po vseh ženskih revijah sicer priporočen roman *Kalipso* Vesne Milek, ki pa mu literarna kritika ni naklonjena.)

In na koncu tega mojega uvodničarstva, v katerem, vsaj upam, skušam zgladiti te neprijetne in skorajda travmatične relacije med našo svetovljansko metropolo, ki jo seveda še kako potrebujemo, in slovenskim obrobjem, bi se rad dotaknil nekaterih za mnoge logičnih, zame pa paradoksnih vprašanj: namreč nekakšnega postslodnjakovskega etiketiranja piscev glede na njihovo pokrajinsko pripadnost ali izvor. Dandanes še kako drži wittgesteinovska maksima o mejah jezika kot mejah mojega sveta, a kot nekoč, je tudi danes pisateljski poklic delo samotarstva. Kot vsak umetniški poklic. Koliko je namreč važno, če ob tem pisanju nagibam iz steklenice stocka? Koliko, če neki moj kolega zdajle zaganja računalnik v svojem ljubljanskem koticu ali morda v kakem hotelskem apartmaju v tujini? Zakaj torej prekmurski, koroški, primorski pisatelj, zakaj nikoli ne govorimo o ljubljanskem pisatelju? Je Jože Hudeček slovenski ali ljubljanski pisatelj? Če je Prežihov Voranc skoraj zmeraj označen kot koroški pisatelj, malce pozabljeni France Bevk pa kot primorski, bi moral biti Andrej Blatnik ljubljanski? Bi bil Drago Jančar, če bi ostal v Mariboru, res, kot je tudi zame, najboljši slovenski pisatelj? Je pisatelj Vlado Žabot, po rodu sicer Prlek, ki živi v Ljubljani, bolj prleški ali ljubljanski pisatelj? Je Miroslav Košuta slovenski ali tržaški pesnik? Pa Alojz Rebula ali Boris Pahor? Ali Vinko Ošlak in Maja Haderlap: sta koroška ali slovenska ustvarjalca? Seveda bi se podobne iskre kresale ob pomisli na izseljenske pisce, a njih bolj determinira jezik kot pokrajinska pripadnost. Podobno vprašanje se mi postavi ob Evaldu Flisarju: če bi živel v Soboti ali v rodnih Gerlincih, bi mu brez dvoma, kot nam, ki živimo tukaj, naredi atribut "prekmurski", ki v očeh središčnih avtorjev deluje vsaj malce pejorativno ali eksotično. Taki atributi, ki so samo naša posebnost in so docela smešni (je Peter Handke koroški ali avstrijski ali evropski pisatelj?), seveda nosijo prakorenine iz gorenjske naveze slovenskih romantikov. Kaj niso čbeličarji prvi zavrnil Stanka Vraza, seveda z izgovorom, da je njegova poezija zaradi vplivov

prleščine nerazumljiva, kot nekega provincialca, obenem pa tiskali na kilograme dandanes docela provincialne poezije Kastelica, Zupana in drugih?

Vsa ta smešna atributizacija, ki seveda nosi predznak geografsko-zgodovinske parcelizacije, je docela nepomembna. Se več: prav obrobne pokrajine, podobno kot v času realizma, dajejo slovenski literaturi sočivo in niso nič manj zanimive kot štorije, ki se dogajajo v ljubljanskih bifejih ali stolpnicah. *Fužinski bluz* bi se lahko dogajal v vsakem slovenskem mestu, a če bi se slučajno odvrtel v mariborskem blokovskem naselju, avtor pa bi vehementno, seveda zaradi umetniškosti in pristnosti, uporabil mariborski pokrajinski jezik ali mestni sleng, bi ga imeli za provincialni roman? Je torej Lainščkov roman *Namesto koga roža cveti*, ker se pač dogaja na prekmurskem podeželju, pa še o marginalnih Romih je govora, zato manj slovenski in trendovski kot Karlovškovi romani? Je zadnji Flisarjev roman *Velika žival samote*, katerega dogajanje je postavljeno v goričko vas, manj "svetovljanski" kot njegov kulturni roman *Čarovnikov vajenec*, katerega dogajanje je postavljeno v eksotično Indijo?

Vso to razpredanje – poezijo sem zaradi njene specifičnosti hote izpustil – je seveda za vsakogar, ki ve, kam pes taco moli, bob ob steno, čeprav vsa stvar, vsaj kar se tiče podeljevanja literarnih nagrad, prevodov ali sestavljanja antologij ter literarnih pregledov, ni tako nedolžna. Kje in kako nastaja umetniško delo, je še najmanj pomembno, prav tako tudi, s kakšnimi sredstvi sta obarvani pokrajina in telo teksta. Danes nihče ne more vihati nosa, če se v mladinskih romanih enakovredno pojavlja sleng, v romanih z urbano vsebino pa ulična pogovorna izreka; dober roman namreč tripa s svojo zgodbo, sporočilom in jezikom, pa naj pride izpod peresa pisca, sedečega v meščanskem kabinetu, v študentski sobici, v zaporu ali podeželskem vikendu.

Zato teh jeremijad o zapostavljenosti avtorjev, ki ustvarjajo na obrobju, sploh ne bi smelo biti. Pa tudi relacij metropola–provinca, urbano–ruralno ne. V loncu slovenske literature je obilo prikuh in začimb, reke lahko delijo ali združujejo, pojem province se lahko raztegne kot cankarjanski klanec na vso našo državo, če le pokukamo v malo večjo tujo knjigarno, se zavrtimo z dunajskim Riesenradom ali posprehodimo po svetovnih knjižnih sejmi; klanovstvo in vsakršne kuhinje so stare toliko kot človeški rod, sami pa vem, da so na površini zgodovine ostale samo nepotopljive stvari: veliki

znanstveniki, državniki, misleci ter umetniki in vsak, ki ima kaj soli v glavi, jih ne bo pobaral za njihov ali urbani ali provincialni pedigre.

Zato navsezadnje tudi ni važno, ali ima Sobota – lahko bi bilo katero koli drugo mesto – kolodvorsko restavracijo ali železniško čakalnico, važno je le, kateri vlak si se odločil počakati. Ti se ustavljajo v še tako zarobnem zakotju, poleg tega pa vsak odpelje vsaj do postaje, na kateri se da prestopiti. Po vsej sili se obešati ali skočiti, čemur smo dandanes še kako priča, na stopnice zadnjega že premikajočega se vagona, ki drvi v beli svet, pa je lahko sila nevarno. In za potnike, ki so že na vlaku, še bolj smešno. Kaj šele za strojevodjo.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik 66, številka 11–12, 2002

Izdajatelj
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva
SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 200 41 02
sodobnost@cankarjeva-z.si

Naročila in reklamacije
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 230 26 95, 080 11 08

Tisk
TISKARNA LJUBLJANA d.d.
ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka
Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Matej Pajnič

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR
evald.flisar@guest.arnes.si

Uredniški svet
Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Jože Horvat
Marko Kravos
Meta Kušar
Feri Lainšček
Katarina Majerhold
Tone Peršak
Dušan Šarotar
Igor Škamperle
Vesna Jurca Tadel
Lucija Stepančič
Veno Taufer
Milan Vincetič
Ciril Zlobec

Lektorica
Metka Peserl
metka.peserl@volja.net

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Letna naročnina
z 20 % popustom
za redne naročnike
9800 SIT.

Cena te številke
v prosti prodaji
2000 SIT.

Cena za naročnike
v tujini USD 125
ali protivrednost
v drugi valuti.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi
stališča glavnega
urednika ali članov
uredništva.